

Актуальна тема номера:
“ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ВІЙНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ”

DOI: 10.33498/Юш-2024-09-009

Вікторія Резнікова

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ніно Пацурія

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. спричинило радикальні трансформаційні зміни як на внутрішньому українському, так і на міжнародному треках. Ця подія ознаменувала нову віху російсько-української війни і суттєво вплинула на глобальну геополітику та потребу трансформації економіки України з метою найкращого задоволення потреб сил безпеки та оборони для виконання завдань у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища, сприяння розвитку економіки держави.

Питання залучення іноземних інвестицій в Україну, створення оптимальних умов для їх інвестування та подальшого відновлення національної економіки в повоєнний період є предметом активних дискусій та досліджень.

Одним із найважливіших чинників, що впливає на прийняття рішення іноземними інвесторами про вкладення коштів в українську економіку, є стан національного законодавства, зокрема у сфері економіки. На сьогодні

© Вікторія Резнікова, Ніно Пацурія, 2024

економічне законодавство України характеризується надмірною кількістю нормативно-правових актів, що ускладнює його розуміння та застосування. Понад чотириста базових законів і сотні тисяч підзаконних актів створюють надмірну регуляторну складність, що є одним із основних бар'єрів для ведення бізнесу в країні.

Актуальність оновлення та вдосконалення кодифікації економічного (господарського) законодавства України зумовлена як потребами вітчизняного бізнесу, так і вимогами міжнародних інвесторів. Глобальна цифрова трансформація економіки вимагає адекватного правового забезпечення, яке б сприяло розвитку інновацій та ефективному функціонуванню ринку.

Існуюча практика застосування механізмів "інвестиційних нянь" без ефективного попереднього скринінгу іноземних інвестицій є неефективною та може призвести до негативних наслідків для економіки України. Замість цього необхідно перейти до рівноправних умов для всіх суб'єктів господарювання, як вітчизняних, так і іноземних, незалежно від форми власності. Скасування спеціальних пільг і забезпечення прозорих правил доступу до ринку є ключовими факторами для залучення інвестицій та створення сприятливого бізнес-клімату.

Реформування економічного законодавства потребує системного підходу та зважених рішень. Необхідно уникнути поспішної декодифікації, оскільки це може призвести до ще більшої невизначеності та ускладнити правозастосовну практику. Водночас збереження, модернізація та поглиблення кодифікації економічного законодавства уможливить: створити більш стабільне та передбачуване законодавче середовище для ведення бізнесу, що сприятиме залученню інвестицій та зростанню економіки; забезпечити системність і логічність законодавства, що полегшить його розуміння та застосування як для суб'єктів господарювання, так і для державних органів; зменшити кількість судових спорів і правопорушень у сфері економіки, оскільки чіткі та зрозумілі норми права мінімізують ризики неправильного тлумачення та застосування законів; сприяти розвитку ринкової економіки шляхом збалансування державного регулювання та саморегуляції бізнесу; забезпечити захист інтересів всіх учасників економічних відносин, як держави, так і приватних осіб.

Тож модернізація економічного законодавства України є необхідною умовою для успішного розвитку країни в умовах глобалізації та цифровізації. Вона дасть змогу створити сприятливі умови для інвестування, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки та забезпечити стабільний розвиток держави.

Виклики, з якими нині зіткнулась Україна, потребують посилення спроможності держави проводити стабілізаційні заходи. А це можливо реалізувати лише з підвищенням частки держави в економіці, що відповідно потребує комплексного правового регулювання. На це вказує й нещодавній

досвід проведених націоналізацій. Чи не найяскравіший приклад, попри його неоднозначні правові оцінки, – це проведене в листопаді 2022 р. примусове відчуження у власність держави акцій ПАТ “Укртатнафта”, АТ “Мотор Січ”, ПрАТ “АвтоКрАЗ” та ПрАТ “Запоріжтрансформатор”. Акції цих підприємств були списані з рахунків приватних осіб та передані у власність держави. Відповідні заходи держави були пояснені військовою необхідністю, а активи були передані в управління Міністерства оборони України. Наполягали на цьому й економісти. Емпіричні дані однозначно свідчать на користь того, що країни з низькою часткою держави є більш вразливими до екстраординарних шоків і криз суверенного боргу. Що більш розвинутою є країна, то вищою в ній є частка держави. За даними МВФ, середня частка державних витрат у ВВП серед бідних країн становить 20 % ВВП; серед країн, що розвиваються (EM – Emerging Markets), – 30 % ВВП; серед розвинутих країн – 40 % ВВП. За останні 30 років у світі зафіксовано 57 випадків суверенного дефолту. 72 % з них відбулися в країнах із часткою держави в економіці нижче 30 % ВВП.

Неоліберальна парадигма, що пропагувала мінімізацію державного сектору, зазнала суттєвої критики на тлі емпіричних даних. Досвід застосування політики фіскальних рестрикцій у ЄС після кризи 2008–2009 рр. спростував припущення про те, що скорочення державних витрат є ефективним інструментом подолання макроекономічних дисбалансів. Навпаки, така політика призвела до уповільнення економічного зростання, посилення соціальної поляризації та не досягла мети зниження рівня державного боргу. Ці результати підтверджують висновки численних наукових досліджень і міжнародних організацій.

Належить враховувати, що під час війни держава не тільки фінансує воєнні витрати, а й значною мірою підтримує функціонування всього реального сектору економіки. Так, у перший рік повномасштабної війни витрати українського держбюджету зросли до 2 трлн 705,4 млрд гривень. Частка оборони серед витрат зросла до 42,2 % (1 трлн 142,9 млрд грн). У 2023 р. витрати держбюджету становили 4 трлн 041,4 млрд гривень. На оборону Україна витратила 2 трлн 097,6 млрд грн (це 52,3 % усіх витрат). За перший квартал 2024 р. витрати держбюджету становили 841,1 млрд грн, половина з них – саме на оборону (423,7 млрд, або 50,4 %). Наступного року уряд очікує зібрати до загального фонду бюджету 1,56 трлн грн (податки, дивіденди держпідприємств тощо, але без міжнародних грантів), а витрати становитимуть 3,1 трлн гривень. Видатки на оборону з бюджету будуть такими ж, як і у 2023-му – 1,68 трлн гривень. Це означає, що у 2024 р., як і в попередні два роки, усі зібрані всередині країни податки уряд спрямує на війну. Решту видатків фінансуватимуть міжнародні партнери. А фінансувати тут буде що. Дефіцит бюджету очікується на рівні 1,59 трлн грн, або 20,4 % ВВП.

Державний борг зростає до 8,18 трлн грн (у національній валюті). Щодо ВВП він перевищить 104 %.

Війна як явище несе в собі не лише прямі економічні витрати, пов'язані з військовими операціями, а й значні непрямі витрати, які часто залишаються поза увагою. Зокрема, військові конфлікти негативно впливають на розвиток ключових секторів економіки, таких як бізнес, туризм та торгівля. Відтік інвестицій, викликаний підвищенням політичних ризиків, є одним із найбільш відчутних наслідків війни, оскільки втрачені інвестиційні можливості призводять до зниження потенційного економічного зростання.

В умовах війни роль держави в економіці має суттєво зростати. Держава виступає основним регулятором економічних процесів, забезпечуючи стабільність та безпеку. Однак збільшення ролі держави в економіці потребує відповідного законодавчого оформлення, яке б забезпечувало ефективне управління державними фінансами та запобігало надмірному бюрократизму.

Слід зазначити, що розвиток ринкової економіки нерозривно пов'язаний із формуванням конкурентного середовища. Конкуренція стимулює інновації, підвищує ефективність виробництва та сприяє зростанню добробуту населення. Багатоукладна економіка, що характеризується різноманітністю форм власності та господарювання, створює сприятливі умови для розвитку конкуренції та забезпечує стійкість економічної системи.

Прийняття кожного закону має враховувати часовий та економічний контекст. Очевидно, що війна – не найкращий час для таких сміливих і далекосяжних експериментів з економікою, яка і без того потерпає. Індекс активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) станом на травень 2024 р. становить 43,7 (зі 100 можливих). Індекс зріс порівняно з попередньою хвилиною дослідження (38,1) і формує новий локальний максимум (попередній максимум зафіксовано в серпні 2023 р. (38,2), проте все ж залишається в зоні негативних очікувань. Якщо показник нижче 50, то це свідчить про негативні очікування бізнесу від подальшого розвитку подій. До вторгнення 22,3 % компаній оцінювали свій стан як задовільний або поганий, тоді як у травні 2024 р. таких компаній було 41,6 %. Лише 36,1 % респондентів сподіваються на покращення фінансово-економічного стану, 32,3 % вважають, що ситуація залишиться незмінною, стабілізується, а 31,6 % очікують погіршення. Бізнес продовжує вказувати на такі головні перешкоди до відновлення: відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів – 49,7 %; непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку – 46,1 %; непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу – 34 %; відсутність достатнього капіталу – 32,4 %; перешкоди з боку регуляторних та/або фіскальних органів – 26,1 %; недоступність кредитних коштів, зокрема програми 5-7-9 тощо – 23 %; високі податки і збори – 23,2 %.

За таких умов слід визнати, що вплив держави на економіку – питання особливої актуальності та підвищеної чутливості. Як відомо, битви виграє армія, а війну – економіка.

Отже, узгоджений законодавчий підхід щодо комплексного нормативного врегулювання економіки в цілому на основі єдиного кодифікованого нормативно-правового акта вбачається обґрунтованою концептуальною основою узгодження публічно-приватних інтересів і забезпечує взаємодію в межах єдиного правового господарського порядку цілої низки фундаментальних господарсько-правових інститутів, сфери і галузі економіки.